

מי שטרח כל כך עבור אחרים זכאי שיטרחו בשבילו

על אלישע פורת, שנה למותו

יצירותיו גלויות, וגם על עצמו, חוויותיו, מחשבותיו, ואפילו על אנקדוטות בחייו הרבה לכתוב כרגישות ובחוכמה. רוב הדברים נגשים גם ברשת. ב-1938 נולד בקיבוץ עין החורש (כשם ספר שיריו "ילוד תרצ"ח" ועוד כתב: "מי שנולד כמוני בתרצ"ח/ מחפש כל ימיו שותפים למסע"). לחם בגנין במלחמת ששת הימים ובגולן במלחמת יום כיפור, שהיתה מאורע מכונן בחייו.

את אלישע פורת הכרתי באופן אישי פחות משנה לפני מותו, אך בשל העושר הרב של החומרים ששלח אלי, היה נדמה לי שקשרי עמו נמשכו שנים. איש אשכולות היה, כן, ישיה, מעניין, ובעל חוש הומור אנין. בעל זיכרון נהדר, וגם שופע רעיונות ויצירה גועשת, כאיש צעיר. הוא היה איש מעורב מאוד והמגע האישי עם אנשי ספר היה חשוב לו.

בפחיתתו, ספר שיריו השישי והאחרון, כבר חש את הזמן הכלה. הספר כולל בסופו גם מבחר גדול של תשעה-עשר שירי זיכרון מספריו הקודמים, שירים שקנו להם קהל רחב והם נקראים בטקסי זיכרון שונים. המפורסם מכולם הוא "חושנייה", המסגד' כשם ספר שיריו הראשון (הפורעלים, 1975), המתייחס לחללי חושנייה, חיילים של גרוד שריון, שנרצחו באכזריות ונקברו בחופזה סמוך למחנה חושנייה. גם סיפורו "ייסורי משורר מתחיל" שפורסם, כאמור, במוסף "הארץ" ימים ספורים לאחר מותו, מתייחס לשיר הזה.

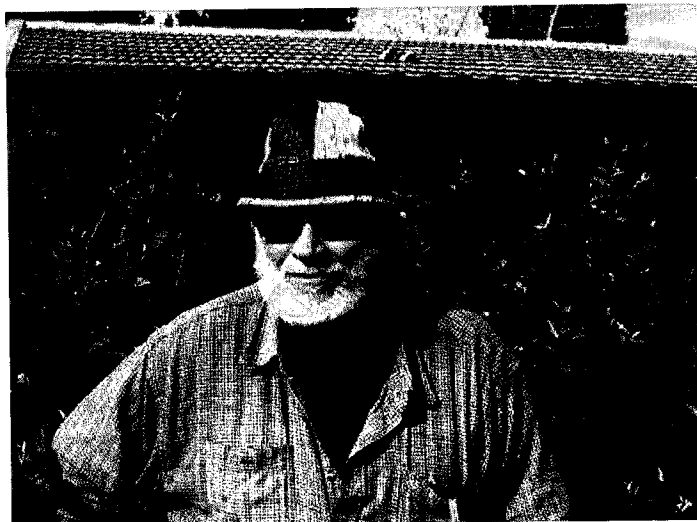
אתמקד כאן בהיבט אחד בולט בכתיבתו הפואטית של אלישע פורת. רבים המשוררים שהטבע מעורר אותם לתאר את יפעתו או שהשלווה, הרוגע והנחום שהוא משרה עליהם משמש כר נאות, לעתים הכרחי, לכתיבת שירה. יש גם מי שעולם המטאפורות שלהם שאוב ברובו מעולם הטבע. אך יש כותבים ומשוררים שנולדו אל ה"טבע" הוא בדמם. כזה היה אלישע פורת. על קוצים חדרדים ואפילו על "ברקני הנחל הוורדיים" יכול לכתוב המשורר חובב הטבע גרידא, אך מי יוכל לכתוב על "גדילנים ודוקרים, רכי' שכים" או "קיפודני הקיץ" או "מקלות חטמית קמלים וסוככי' שמיר בין ירקות המפריגים", "פרחי החבלכלל המסגילים" (שם, עמ' 22) אלא אם אלה נטמעו בחוויית הילדות והחניכה הראשונית שלו? זוהי שירה של מי שחי בתוך הטבע מאז ומתמיד, ולא רק בחופשותיו, באינטימיות, ללא גדרות ומחיצות. אלה לא רק הצבעים אלא גם הריחות כמו למשל "הריח של מחטי האורן הקלויות" בלהט הקיץ. לא רק הצבעים, לא רק הריחות, ההוויה כולה.

השיר האחרון ששלח לי היה 'שירי הנאספים... הם הד' ימי ומעשי', שיר שהוא סוג של נבואה (פורסם גם באותו גליון של 'עתון 77').

מסיפורו הביוגרפי "הבן האובד" ניתן ללמוד על מניעיו לכתוב ולחלוק את כתיבתו עם אחרים בעקבות המלחמה שהותירה בו את עקבותיה: "הבטחתי לעצמי שאני לא אשכח. אני לא אחזור בדהירה מטורפת אל החיים הקודמים. אני לא אטוס אל השכחה. להפך, אני אמצא את הדרך שלי שלא להיכנע לשכחה. אני אספר שוב ושוב, לכל מי שיסכים לשמוע: עד לשעמום ועד לטרדנות, ואפילו עד שאמאס על מאזיני".

הקטע הבא נלקח מתוך "סלון ספרותי ברח' טשרניחובסקי", רשימה שנכתבה על יעל לוטן ז"ל, אשר מלבד מה שהיא מעידה על כותבה מההיבט הביוגרפי, מדגימה את החן, הכנות, ההומור עצמי, והערכה המרודה והלא מופרזת, לעצמו ולאחרים: "בשנת 1976 הרחוקה עליתי לירושלים. שקעתי בלימודי היהדות אך לא חולתי מלנסות ולתפוס את שירי המלחמה הארוכה... סיפורי הקצרים, שנדפסו אז בדפים לספרות של העיתונים 'על המשמר' ו'משא' מוסף 'דבר', היו בקריאה של היום, גיבובי מילים נסערים, מה שבקושי ניתן היה לכתוב 'סיפורי מחאה'. ובכל זאת הם משכו תשומת לב של קוראים אחרים. ביניהם היה גם הפרופ'

בסיום הדברים במאמר המערכת ('עיתון 77' גליון 7-366) על אלישע פורת (1938-2013) נכתב "אנו רוצים להאמין שלא ימהר להישכח". ואכן נראה שראוי שיכתבו רבות על מי שהקדיש שנים מחייו להנצחתם של אנשי רוח אחרים, בעיקר שכוחים ("להצלחתם מן השכחה האכזרית", כפי שכתב), בתוארו הנוסף כמתעד או כ"בלש ספרותי", בכך עסק רבות בשנים האחרונות.

אלישע פורת, צילם שאול פורת

ברשימה קצרה עליו במדור "אחרי מות" ב'הארץ' (29.3.13) לאחר מותו מהתקף לב פתאומי בערב פסח תשע"ג, הוקדש מקום נרחב למאמצי לתייעוד מותם של אנשי ספר אחרים: "כמעט מדי שבוע הוא היה שולח למערכת 'הארץ' דברי הספר על חברים שהלכו לעולמם", נכתב, וכן "יום לפני מותו עוד הספיק להודיע לנו על מותו של אדם אחר. 'אלכס ליפשיץ בן ה-92, בנו הצעיר של מוישה ליפשיץ'... משורר יידי נשכח שאלישע התחקה אחר עקבותיו". ועוד נכתב שם על בקשתו להקדיש את המדור לזכרו של ר"ד אריאל סימקין, ועל שמחתו כשהתפרסמה ביומנו רשימה על המשורר צביקה יעקובי. מי שטרח כל כך עבור אחרים זכאי שיטרחו בשבילו.

מותו היה כה פתאומי, עד שסיפורו "ייסורי משורר מתחיל" פורסם במוסף 'הארץ' ב-29.3.13 בגיליון שהוקדש ל"ניצחונות קטנים", מבלי שנודע, כך אני משעה, בשעה שהדברים הובאו לדפוס, שמחברו כבר אינו בין החיים.

אלישע פורת פרסם ספרי שירה, סיפורת, סיפורי ילדים ומסות ספרותיות. ניתן להתחקות אחר האוטוביוגרפיה האישית והיצירתית שלו בנקל.

אנדד אלדד

*

פּה הפּצעים פּצוּ פּה בּמצפּה
כּאש השנים שמעו שם שירה
פּרועי פּרא לא הרפו נרפים לרפא
אז זמור הזר כזמיר זרותו זרע
אז זמורות זוהרות זמרת האזור הרזה
זמזמו מזמות זעם זמה וזהמה זרמת
אל הגבול לגלגל גולים גלים וללעג מבזה
לרקוד דוקרים דקות בקר אדם נשמת בקר נוהמת

*

הפּעם הפּצעים פּצוּ פּרצה בּמצפּה תּצפּית
ראשו השר משחרר בשחר השחר רחש שוחר
טוב המהבהב אביב שיבוא להביא עוית
כואבת וקרוכה כתקנה נוקבת מבכה ובווער
הזמר נרמז וזכר אכזרי החרוז הזורח
בין עננים נגרים נגרים רגוע גר ברגע שנגענו
לנצר נצר מהעץ שרצה פי נרוץ מהמצור הצורח
חשש תשוש לישיש הקושר כשר הקשבה לשקט שלנו

*

שיר שרוחש בחשך שבראשי
יש לשחררו שלא ישחיר חשש
כותש תשוש אין אשם שממנו שפרושי
הנרגש פוגש את הבור שפערו בא"ש
בשעורי נעורי שם נשכר ראשי לראשונה
חשנו את הנחשים בשכיבה זחלת כבולת
זלגה זחלת הגזרה ורגז נגוז בגניזה שגזונה
מזרות זוהרת רז לי רז זוכרת ילדה נגזלת
חזרת להזייר ולזרם לשזר שתרו פזיז
פרזות לפזר ופרוזה זהבה זבת זבח
חמוש משפחה שפוזרת לא להתחדש שזיז
לתלות עליו עלומים ומלים אלמות

רשותו לספרה, משום שהיא מאפיינת כה טוב לפחות את יוצאי סלובקיה וצאצאיהם שסובכו אותי בחיי.

באחרונה כתב לי: "יש סיפורים שאני סוחב כבר שנים והגיע הזמן לסיימם באיזה מאמר נחמד." אי-אפשר שלא לתהות כמה סיפורים לא סופרו וכמה מאמרים נחמדים ודבייחן הפסדנו עם מותו המוקדם והבלתי צפוי

◆

גרשון שקד ז"ל, שזכיתי להצטרף אל הרכבת הנוסעת אל הנצח שבנה לתפארה - מפעלו המונומנטלי 'תולדות הסיפורת העברית' ... אמנם הכרטיס שזיכני בו היה רק אל הקרון האחרון, בכרך האחרון, אל הישורת האחרונה של הרכבת, ובקטגוריה הלא-מחמיאה של 'סופרים זוטרים'. אך בכל זאת, בשל נדיבותו זו אני עדיין ממשיך במסעי אל נצח הסיפורת העברית!..."

מספר בחסה, כפי שניכר בסיפוריו, הביוגרפיים ברובם, שניתן אולי לכנותם "שיעורי מולדת" (במובן הישן הקשור לאהבת הארץ) וסיפוריו שפעו חן רב ולעתים נוסטלגיה. אף שהיה צבר וכן קיבוץ, גילה רגישות לתחושותיהם של אחרים, ניצולי שואה, אנשי גח"ל, אנשי ספרות יידיש ועוד. כ"כתבן" בעצמו חש כנראה הזדהות עם מי שבקיבוץ ראו "בטלנים", כתבנים, מלכלכי גיירות, ולא עובדים", כפי שכתב בסיפורו המרגש על העורך בנימין טנא ועל שכר הסופרים הראשון שקיבל ממנו. כך למשל בסיפורו הביוגרפי הקצר "צבי ארד מלמד שירה בגבעת חביבה" מתואר עלבנו של ארד, יליד וילנה, שתלמידיו הצעירים התפלחו החוצה בעת שנשא את הרצאתו בעיניים עצומות. עלבנו צרב באלישע הנער, שראה בכך גם את עלבון השירה ואת עלבנו שלו, שעוד עתיד לבוא.

חלק מסיפוריו מכונים "חצי ביוגרפיים". כשהערתו לו, בעקבות רשימה ביוגרפית שלו, על נוסח שיכול להטעות קוראים, בעיקר צעירים שלא בקיאים בהיסטוריה, ענה לי: "צודק, זה לא ביטוי היסטורי, אלא פואטי. עיקרון החזרה מעצים את התגובה. מיטב הסיפור כזבו...". כמתבקש מ"בלש ספרותי" גילה עיקשות והתמדה, כך למשל, במאמר "שיעור מולדת: איך החזרתי את הכבוד האבוד של אבא קובנר ושל שני חבריו", על התעקשותו בהכרה מטעם מחיאתן המחתרות, שהשלושה בילו במעצר לא רק ב"קישלה" שבעיר העתיקה אלא גם ב"מגרש הרוסים", שנהפך למחיאון. יש שיאמרו וטוהו, או אפילו כבוד מפוקפק למד, אך לא אלישע פורת, שאבא קובנר, בן קיבוצו, היה אחד מ"גיבורי המתועדים". ואכן גילה "העדפה" בתיעודם של בני עין החורש, בעיקר כאלה ש"חרגו" ממסגרותיו הנוקשות של הקיבוץ.

דווקא בהתחקות אחר יצירותיו של אביו, אליהו פורת, התקשה ואף החמיץ את מחזותיו, שנכללו, כפי הנראה, באוסף שהיה ברשותה של עזה צבי ז"ל. אך מהחומרים המגוונים שהביא למערכת עיתון (כנראה 'על המשמר') מפרי עטו של אביו, בעשוד למותו (כפי שכתב ב"הילד האובד") ניתן להבין שגם אם לא כל יצירות אביו הגיעו לידי, הגיעו ככל זאת יצירות לא מועטות.

התחקותו העיקשת אחר יצירותיו של אביו, הולידה את העניין שגילה גם באותם אנשי תיאטרון, "הבמאים הנודדים, שהילכו בארץ בשנות היישוב וגם לאחר קום המדינה, וביימו הצגות תיאטרון בקיבוצים, במושבים ובמושבות הרחוקים מתל אביב". הם, וגם קולנוענים מאותה תקופה ויוצרים אחרים שפעלו בזירה שכחה זו היו בעיניו "תופעה תרבותית מיוחדת במינה, שטרם נחקרה כראוי, ומכאן הגיע גם לתיעוד יצירתם המפורטת של אותם אנשי "פריפריה".

תולדות חייו וכן ספריו בשירה, בפרוזה ובתיעוד וכן מאמריו הרבים שרובם נבע מנבירותיו בארכיונים עלומים, פרדשים, כאמור, בחובי הרשת. לכן, לסיום, אנסה לשפך מעט אור נוסף על דמותו, כפי שהתגלתה לי בשיחותינו ובהתכתבותנו. אלה היו כתפוצה רחבה יותר ולעתים כמכתבים אישיים. גם כשהקדים את דבריו בכותרת פמיליארית כמו "נו דוד מה קרה?" נחבא מתחתיה "סיפור" ותו לא.

אחרי שקרא את שירי על פרשבו, עיר הולדתו של אבי בסלובקיה כתב לי: "עשרות יוצאי סלובקיה, שראיינתי לצורך כתיבת ספרי [...] טענו שכל יוצאי סלובקיה הם נכים - הם נולדו ללא מרפקים!..." - הברקה שביקשתי את